

Gyldendals Psykologhåndbog
3. udgave, 2. oplag

© 2005 Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag A/S, København

Forlagsredaktion: Jonas Holm

Grafisk tilrettelæggelse:

C.-H. Zakrisson, www.polytype.dk

Omslag: Hanne Frost

Tryk: Narayana Press, Gylling

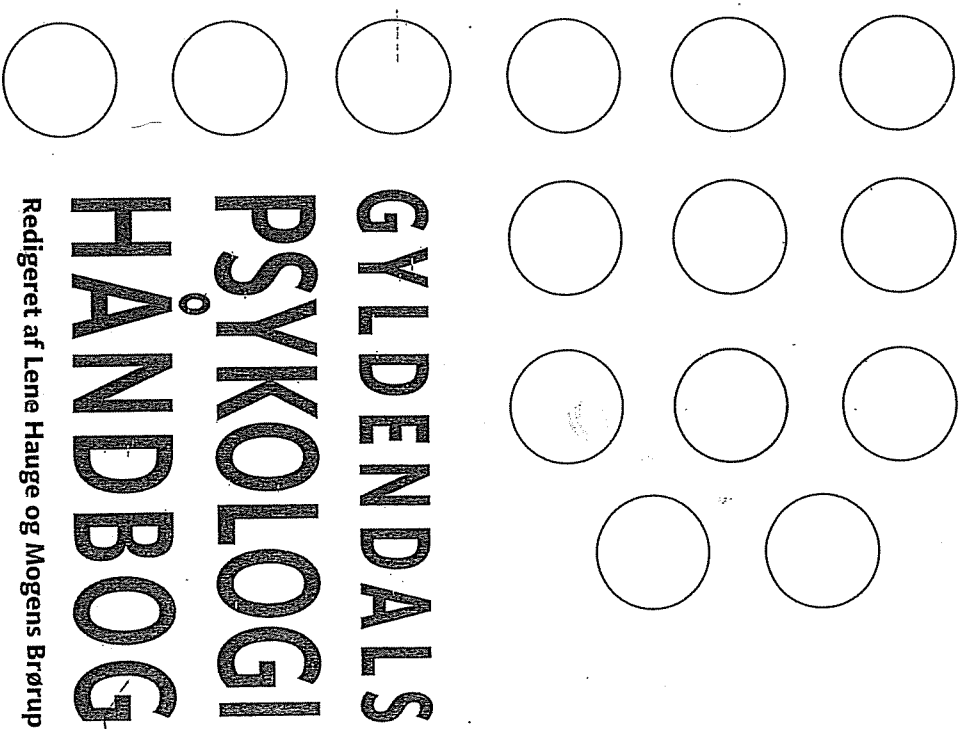
Printed in Denmark 2007

ISBN: 978-87-02-02044-1

Kopiering fra denne bog må kun
finde sted på institutioner, som
har indgået aftale med Copy-Dan,
og kun inden for de i afslutningen
nævnte rammer.

Gyldendals Forlag har forsøgt at
finde frem til samtlige rettigheds-
havere til og optrædende i de
brugte illustrationer og tekststykker.
Rettighedshavere, der ikke er
lykkedes forlaget at finde frem til,
vil ved henvendelse få udbetalt
honorar i henhold til gældende
overenskomster.

www.gyldendal.dk/uddannelse

GYLDENDALS PSYKOLOGI HÅNDBOG

Redigeret af Lene Hauge og Mogens Brørup

det ikke er lige meget, hvordan man har gennemlevet – eller gennemlidt – sin barndom. Ud fra en psykodynamisk synsvinkel opfatter vi barndommen som personlighedens byggesten og fundament. De oplevelser og erfaringer, man fra den tidlige barndom har gjort, og de psykiske mønstre der dermed er dannet, er grundlaget for det voksne liv. De tidlige erfaringer kan blive modificeret, repareret eller forstærket af det senere livs forløbs retning. Men de kan aldrig fjernes. Vi har altid barndommen med os – som en klangbund i vores senere liv.

Man har kaldt det 20. hundrede for barnets århundrede. Selvom det kan diskuteres, om barnets stilling i et og ølt er blevet forbedret, så kan udsagnet i hvert fald dæklæ, at barndommen efter Freud er blevet genstand for videnskabelig interesse og forskning.

I de følgende afsnit skal vi se på forskellige teoretikere, der alle med en psykodynamisk udgangspunkt, men fra lidt forskellige vinkler, kaster lys over den måde, vi udvikler os på fra de tidligste år.

Erik H. Erikson

Den tysk-amerikanske Erik H. Erikson (1902-1994) hører til den gruppe af psykoanalytikere, som måtte forlade Tyskland før anden verdenskrig. Sammen med folk som Erich Fromm (1900-1980) og Karen Horney (1885-1952) videreførte han psykoanalysen i USA, men med mindre fokus på det er og driften. Det var i højere grad jæg et og jæg ets kamp for at finde og bevare sin identitet, der sammen med hele kulturens indflydelse blev genstand for undersøgelse i denne psykoanalytiske anden bølge, ofte benævnt som *ego psykologi*.

I Eriksons hovedværk *Barnet og samfundet* fra 1950 præsenterer han sin teori om menneskets »otte aldre«. If skemaet her på siden. Han ser dem selv som en videreførelse af Freuds psykosociale stadier, men forsøger der interessen fra det ets driftsimpulser til en betoning af, hvordan individet bliver i

stand til at løse de uundgåelige udviklingskriser på en vellykket måde. Han understreger dels det sociale miljø betydning for, hvordan vi løser »grundtræerne« i vores liv, dels peger han på, hvilke muligheder vi selv har for at mestre kriserne og dermed skabe vores egen identitet og fremtid. Noget for enkelt sagt er han mere optaget af at vise, hvordan det går godt, end af at påvise fejlvikling og neuroser. Det giver hans arbejde en vis optimistisk drejning, der har gjort ham meget brugbar inden for pædagogikken. Ordet krise kan både betyde katastrofe og vendepunkt. Det er karakteristisk for Erikson, at han fokuserer på den sidste betydning.

Ifølge Erikson foregår udviklingen gennem en række psykosociale kriser, hvor individet har nogle udviklingsopgaver. Det er altså ikke tale om kriser, udløst af en traumatisk begivenhed, fx i form af tab af en elsket person eller af pludselige, voldsomme begivenheder som ulykker eller overgreb.

De otte faser i Eriksons udviklingsløb bygger på den opfattelse, at vi i hvert af disse livsstadier bliver konfronteret med en fremtrædende konflikt. Den måde, konflik-

ten løses på, vil være afgørende for hele den videre personlighedsudvikling.

Eriksons væsentligste begreb hedder *grundlæggende tillid*, kaldet *basal* *trust*. Tillid er så at sige den psykiske tilstand, der giver det lille barn livslyst og mod på at videreudvikle sig. Med en central passage hos Erikson lyder det således:

Jeg els første opgave, som først og fremmest moderen må tage sig af, er at skabe holdbare mønstre for løsningen af den centrale konflikt mellem grundlæggende tillid og grundlæggende mistillid til selve tilværelsen. Men det bør straks siges, at mængden af tillid, der hentes fra den tidligste erfaring, ikke synes at afhænge af ganske bestemte mængder af føde eller kærlighedsbetydelser, men af kvaliteten af forholdet til moderen. Modre skaber en følelse af tillid hos deres børn ved den form for omsorg, der i sin kvalitet forener følsom pleje af spædbarnets særlige behov med en fast formennelse af personlig pålidelighed inden for den sikre ramme af kulturrens livsstil. Dette danner fundamentet for en identitetsfølelse, der senere forbindes med en følelse af at være »rigtig«, af at være sig selv og af at blive, hvad andre mennesker håber, at man bliver.

Grundlæggende tillid er altså en total tilstand i barnet og en holdning til de mennesker og den verden, der omgiver det. Den gode psykiske formennelse udspringer af den gentagne oplevelse af, at ens behov bliver imødekommet, og af, at den, som giver omsorgen, er den samme og optræder regelmæssigt – dvs. er til at stole på.

Det ord, vi i almindelig tale bruger om denne tilstand, er *tryghed*. Vi siger, at vi giver barnet *tryghed*, at vi gør det trygt. Lykkes denne første opdagelsesopgave, har barnet, med Eriksons begreb, udviklet *grundlæggende tillid* til sig selv og verden og er da klar til spædbarnets første sociale præstation, som er villigheden til at slippe moderen af syne. Modersmningen til grund-

læggende tillid er *grundlæggende mistillid*. Denne mistillid udspringer af, at barnet er blevet udsat for en række voldsomme svigt og brud, som ryster det i dets grundvold.

I andet stadium udsplitter den første frigørelse fra moderen sig. Alfermæssigt ligger det mellem ca. et og tre år, og udviklingskonflikten drejer sig om *autonomi* eller selvstændighed versus *skam og tvivl*. På dette tidspunkt begynder forældrene m.fl. den egentlige opdragelse med krav og påbud, og rengighedsstrængen sætter ind. Samtidig bliver barnet mere egenrådigt og udforsker, hvor langt det kan gå uden at miste herredømmet over sig selv. Gennem en gradvis tilegnelse af selvkontrol uden tab af selvfølelse dannes grundlaget for en varig følelse af autonomi og stolthed. Hvis barnet derimod til stadighed taber kontrollen over sig selv og udsældes hårdhændet, hver gang det går galt, skammer det sig og begynder at tvivle på sig selv. Det oplever ikke sig selv og sine præstationer som gode nok.

Den øgede selvstændighed og uafhængighed, barnet har opnået, viderefølger sig i tredje stadium, hvis *kernekonflikt* ligger i *spændingsfeltet initiativ vs skyldfølelse*. I tredje levetid er barnet særdeles aktivt og ekspanderende i sine aktiviteter. Barnet lægger planer og gennemfører mål – det »erobrer« verden. Men der bliver også sat grænser for barnet af dets egen utilstrækkelige kunnen og af omgivelsernes modstand, hvilket kan føre til nedslagsfølelser og følelser af skyld over de mål, det har sat sig, og de handlinger, det har påbegyndt. Fx aggressive og manipulerende handlinger, der går langt ud over, hvad organismen og psykien kan klare.

Det er samtidig tidspunktet for *ødpussituationen*, og de ønsker, der kyster sig til dette drama, giver anledning til både skyldfølelser og nedslagsfølelser. Erikson lægger sig i beskrivelsen af dette stadium ret tæt op ad Freud og ser det som en dramatisk og afgørende fase for den videre per-

sonlighedsdannelse med udvikling af over-jeg et, moral, ansvar osv. Barnet udvikler i denne fase en klar fornemmelse af, at der findes gode og onde handlinger, af rigtigt og forkert.

I den fjerde og lange fase (fem- seks år til pubertetens begyndelse) konsolideres, dvs. betæstes, de allerede opnåede fysiske og psykiske færdigheder. Modsettingsparret heder *arbejdserne vs. mindreværdfølelse*. Barnet lærer at arbejde i skolen, at fremskaffe ting og fuldføre opgaver. Det præsterer. Den måde og det klima, barnet udfolder sig og sine præstationer i, bliver afgørende for, om det udvikler en følelse af kompetence og dygtighed eller af utilstrækkelighed og mindreværd. Freud kaldte denne fase for *latensperioden*. Latens betyder, at noget er skjult eller hviler, og her tænkte Freud på seksualiteten. I Eriksons beskrivelse er latensperioden ikke så stille endda, selvom den godt kan tage sig sådan ud, når den sammenlignes med pubertetens storme.

De indtræffer i femte fase, hvor de fysiologiske og hormonelle processer sammen med kravet om at blive voksen stiller os over for voldsomme forandringer. Modsettingsparret for voldsomme forandringer. Modsettingsparret er, der præger denne fase – som i vores kultur er ganske lang – ligger i spændingen mellem identitet vs. rollefortræng. At acceptere sin nye krop og seksualitet, at måle sig selv med de idealer og modeller, kulturens helte og idoler stiller op, at afgrænse sig selv i forhold til forældrene, at finde ud af, hvad man skal foretage sig i sit kommende voksenliv – alt dette resulterer i en afprøvning af roller og positioner og i en ofte stærk afhængighed af kammeratskabsgruppen, der for en tid kan fungere som en forankring af identiteten.

At finde ud af, hvem er jeg, er denne fases hovedprojekt og problem. Alle de tidligere udviklingskonflikter reaktiveres, dvs. genoprækkes, og gennemspilles på ny. Når identiteten så nogenlunde har fundet en fast form, er man voksen.

Udviklingen slutter ikke med indgangen til voksenlivet, selvom personligheden da ligger i mere faste rammer – og udviklingspsykologien ofte slutter sine beskrivelser her. Men det er selsagtvis vanskeligt at bringe et helt voksenliv på en almen formel. Erikson stiller dog tre udviklingsopgaver – og konflikter – op for det voksne individ i sit udviklingsskema.

Intimitet vs. isolation gælder fortrinvis forholdet til det andet køn, bredt sagt evnen til at give og modtage kærlighed. Eller med en anden formulering: Sammensmelte sin identitet med en andens uden at tabe sig selv.

Generativitet (forplantning) vs. stagnation gælder forholdet til næste generation. Med generativitet mener Erikson ikke blot det konkrete at få børn, forplante sig, men også at give omsorg, at kunne udvide sig i interesser til det, man har frembragt, og nydelsen og berigelsen ved at se det blomstre op. Modsettingsningen er personlig forarmelse eller jegs stagnation.

Livets sidste fase, alderdommen, er egoudviklingens slutpunkt. En følelse af firtigthet, dvs. sammenhæng og mening i det, man har gjort og været, og en evne til at se sit liv i et videre og større perspektiv, er denne fases positive pol og udviklingsopgave. Den negative pol kaldes *fortvivelse* og markerer frykten for døden og en fornemmelse af, at tiden nu er kort – for kort til at gå nye veje.

Erikson refererer i *Barnet og samfundet*, at Freud engang blev spurgt, hvad han mente, at en normal person skulle kunne gøre godt. Freud skal have sagt: »Jæben und arbejten» – elske og arbejde. Den enkle formel – med det krævende indhold – dækker over hele vores kulturs opfatelse af et voksenliv, der lykkes. Udsagnet peger på, hvad man har fundet væsentligt: evnen til at indgå tilfredsstillende og ligeværdige intime relationer og udfolde sig med de arbejdsopgaver, man har.

(foto: Tommasin Luciano, Polfoto)

At udvikle en følelse af grundlæggende tillid er ifølge Erikson barnets første udviklingsopgave. Den tætte kontakt under amningen medvirker hertil.

Godt begyndt er halvt fulendt, siger man. Det gælder også menneskets udvikling. Grundstenen lægges tidligt, men man skal ikke underkende voksenalvets prøvelser. Tab og skuffelser kan gang på gang reaktivere konflikter fra de tidligere faser. Og ligesom ungdomstiden i vores samfund er en meget lang periode, kan alderdommen blive det. Det er et hyppigt overset udviklingspsykologisk perspektiv, at også alderdommen stiller individet over for et identitetsproblem: at finde sig til rette i den gamle krop, i en ny rolle, og med et måske både fysisk, psykisk og socialt svækket livsrum.

Menneskets liv opsummeret i otte faser med hver sin krise og udviklingsopgave – det er Eriksons sildring af identitetsudviklingen. Hvert led i udviklingen bygger oven på den foregående, således at den måde, de tidligere udviklingsopgaver blev løst på, influerer på, hvorledes de efterfølgende udviklingsopgaver kan løses. Man bærer således hele tiden sin historie med sig, og de tidligere fasers kernekonflikter kan li-

vet igennem dukke op under indtryk af de aktuelle begivenheder og alt efter, hvordan de i sin tid blev løst.

Donald W. Winnicott

Winnicott (1888-1971) kom til psykoanalysen via sit arbejde som børnelæge, hvor han kom i kontakt med tusinder af almindelige mødre og børn. Han var meget optaget af relationen mellem mor og barn. Under en ophedet diskussion i et fagligt selskab skulle Winnicott have sagt, at sådan noget som en baby eksisterer overhovedet ikke – underforstået: En baby kan ikke eksistere alene, fordi den i sit væsen er en del af en relation til moderen eller andre omsorgspersoner. Winnicott fik aldrig lavet en samlet teori om barnets udvikling, men han fik kastet lys over en lang række dagligdags fænomener og herunder det helt basale, nemlig kontakten mellem mor og barn – relationen, som den udvikler sig.

Efter Winnicotts opfattelse er barnet fra fødslen totalt afhængig af den verden, det er født ind i. Det kan hverken psykisk eller fysisk overleve uden omsorg fra moderen. Barnet er afhængig af, at forældrene kan tilbyde det et *holding environment* – et miljø, hvor det får omsorg og i både konkret og overført forstand bliver holdt om. Barnet får fysisk kropskontakt og støtte til at holde sin krop og psykisk tryghed i form af ømhed og trøst. Det får hjælp til at holde sig selv og holde sammen på sig selv, og dermed undgår det at blive konfronteret med sin hjælpeløshed og store sårbarhed. Det påhviler moderen at rumme – *containere* – barnet og dets følelser og skabe det trygge stabiliserende miljø. Winnicott betoner det vigtige i, at moderen er *tilstrækkelig god* – *she good-enough-mother* kalder han det – hvilket indebærer, at hun med indlevelse aktivt kan tilpasse sig barnets skiftende behov. Dette betyder bl.a., at hun gør det muligt for barnet at opretholde en forestilling om at være omnipotent eller almægtig. Når barnet oplever et påhvængende behov, fx sult eller tørst, vil moderen med sin indføling tilfredsstille dette og fx give det bryst. Det lille barn vil derfor opleve sig selv som selvforstærkende, som om det selv har skabt det tilfredsstillende objekt, nemlig brystet, hvilket følgende må give barnet en *omnipotensfølelse* (omnipotens betyder almagt). Denne omnipotensfølelse spiller en helt vital rolle for den senere udvikling, fordi den bliver grundlaget for dannelsen af et modent, velintegreret, realitetsindpasset selv.

For at barnet kan bevare illusionen om selv at kunne fremmane det gode tilfredsstillende objekt (fx brystet), må moderen have en tæt *empatisk*, dvs. indlevet, kontakt med barnet, kunne tilsluttede sine egne behov samt give barnet en oplevelse af at være verdens centrum. Moderens opgave er imidlertid ikke kun at hjælpe barnet til at skabe og vedligeholde illusionen. Hun må også være i stand til gradvist at konfrontere det med realiteterne på en passende måde. Winnicott taler om en *desillusioneringsproces*:

Barnet må opgive sine omnipotente forestillinger om, at det selv kan skabe den ydre verden, fx brystet, og begynde at erkende, at moderen besidder brystet, samt at hun har sin egen vilje, sine egne behov og kort sagt et liv for sig selv (denne fase svarer til Melanie Kleins depressive position (se s. 199), eller Margaret Mahlers differentieringsfase (se senere)).

Hvis denne desillusioneringsproces foreløber på en tilstrækkelig god måde, hvor barnet hverken bliver holdt fast i den primitive illusion om omnipotens eller bliver overvældet af ubærlig frustration og angst, så etablerer barnet et såkaldt *overgangsobjekt*, hvor det kan bearbejde forholdet mellem sin indre verden og den ydre realitet, hvis objektive eksistens det modvilligt tvinges til at acceptere. I dette overgangsobjekt opstår det såkaldte *overgangsobjekt*, som kan være en bamse, en pude, en sutteklud, sutteflaske eller lignende, som er et symbol på eller et sanseligt udtryk for den tryghed og omsorg, som barnet fik fra moderen eller omsorgspersonen.

Overgangsobjektet udgør en mellemstation på vejen fra barnets totale afhængighed af moderen til dets frigørelse og selvstændiggørelse. Overgangsobjektet er fyldt med indhold fra barnet, fordi det er en bro mellem barnets indre verden og den ydre virkelighed; overgangsobjektet kan trøste, berolige og modstå barnets sadistiske angreb uden at gå til grunde – nøjagtigt som den gode mor.

Med sit begreb om overgangsobjektet har Winnicott kunnet forklare den stærke binding, som børn i perioder kan føle til et, fra et voksent synspunkt, ligegyldigt objekt som en gammel slidt bamse. På baggrund af Winnicotts teori er det forståeligt, hvorfor barnet forekommer utroste, hvis overgangsobjektet pludseligt forsvinder.

Barnets leg, der var Winnicotts kontaktmiddel til børn, får i hans teori en overordentlig vigtig funktion, fordi legen foregår i overgangsområdet mellem barnets indre og den ydre verden. Barnet udtrykker sin in-

dre verden via sin fantasi, men på den ydre verdens betingelser igennem legen. Legen fortsætter senere i livet, efter Winnicotts opfattelse, i kreativitet, kunst og ritualer, som også er måder at bearbejde og hele psykiske problemer på.

Den gamle bamse

Winnicott pointerer overgangsobjektets betydning for mestring af konflikter – som et mellemstadium mellem barnets selvstændighed og den totale modersomsorg. Barnet udstyrer et ydre fysisk objekt med egenskaber hentes fra moderen og finder via objektet et medium til selvtrøst.

Objektet – bamsen eller hvad det nu kan være – udgør med sin faktiske eksistens en del af den ydre verden, men udstyret med de egenskaber, barnet tillægger det, bliver det til noget andet og mere.

Den svenske forfatter Per Christian Jersild (f. 1935) har i sine barndomserindringer skildret sit forhold til sin bamse. Jersild er som barn ude for gentagne ubehagelige ørebehandling, og når han kommer hjem fra hospitalet, foretager han operationer og behandlinger på bamsen. Dette er barnets velkendte *verden passiv til aktiv* – det, barnet har måttet gennemgå som passiv offer, får det sat i scene med sig selv i den aktive position, hvorved der sker en psykisk bearbejdning af situationen. Børns leg kan hyppigt ses som en afspjeling af deres oplevelser og livsopgaver. Når barnet lægger dyren over dukken, gør det, hvad der bliver gjort mod det selv. Vendingen fra passiv til aktiv gælder både de konfliktrægede og de konfliktfrie områder af dets liv.

Det er klart, at det objekt, der på denne måde bliver barnets *partner*, får sit eget liv med barnet i forhold til så mange andre typer legetøj. Jersild skitser således om sin gamle bamse, der har måttet gennemgå alle de samme fortæreligheder som ham selv (i fem hæfter i en trisdelsskrift. Samlerens Forlag, 1989):

Jeg vil gerne have lov at vise mit legetøj frem. Ældst og kærest er Bamse, hvis man nu overhovedet skal regne ham med til legetøjet. Et menneske er han jo heller ikke, og jeg kan ikke huske, at jeg nogensinde har opfattet ham som levende. Men han er alligevel noget for sig selv. Man kan ikke behandle ham på en hvilken som helst måde. Hvis man smider ham ind i vasken, har han bagefter noget anklagende i glasset, knap-øjnene. Dermod tager han sig ikke af, at man giver ham smæk bag. Det støver lidt, det er det hele. Jeg er også holdt op med at operere ham i øret. Nu er han blevet så slap i lemmerne, at selv et beskedent tab af savsmul ville forvandle ham til en tom pose. Man kan vel sige, at Bamse lever en temmelig sjult tilværelse nu. Han er selvfølgelig altid med ved sengens side – men også om dagen får han lov at blive i sengen. Det er ikke nødvendigt, at mine legesamer skal få øje på ham.

Forfatteren skildrer her sig selv på et tidspunkt, hvor han er kommet ud af det dynamiske spændingsfelt mellem fantasi og virkelighed, som er overgangsobjektets livssituation tilbage. Jersild fortæller tidligere om, hvordan hans mor har hjulpet ham med at behandle, forbinde og reparere bamsen efter de talrige operationer, han har udsat den for. Drengen aer bamsen, mens moderen fører nål og tråd og bagefter forbindt bamsen med et lommeforlæde om panden. Hun accepterer og deltag i barnets illusion. Denne omme scene mellem mor, barn og bamse kan illustrere en vigtig pointe hos Winnicott, nemlig at *overgangsobjektet* og *overgangsfasen* giver hvert enkelt menneske en begyndelse, som altid vil være væsentlig for det, nemlig et neutralt oplevelsesområde, som ikke udfordres.

Det spaltede selv

Den vellykkede udvikling ser ud som ovenfor beskrevet. Hvis moderen derimod ikke er i stand til at skabe et tilstrækkeligt em-

patisk, stabilt miljø for det lille barn, kan det få fatale konsekvenser for dets emotionelle, dvs. følelsesmæssige, udvikling. I nogle tilfælde vil samspillet mellem mor og barn foregå på den voksnes præmisser, hvilket betyder, at barnet helt overvejende skal tilpasse sig til den voksnes billede af sig. Ix kan moderen have svært ved at anerkende barnets ønske om selvstændighed – måske fordi hun selv har svært ved at være alene – og vil derfor reagere afvisende, hver gang barnet markerer sit ønske om selvstændighed. Barnet vil derfor hurtigt lære at gøre, som mor vil have og dermed fortrænge sine selvstændighedsønsker og -impulser. Det vil hurtigt lære, at det mister mors kærlighed, når det gør noget forkert og vil derfor udvilde en følelsesblanding over for hendes ansigtstryk og sindstemninger. Dette sker på bekostning af barnets egne ønsker, lyst og behov. Barnet lærer at fortrænge, hvad det selv har lyst til, for til gengæld at udvikle en evne til at tilfredsstille omgivelserne. Dette vil kunne skabe en fragmentering, dvs. opsplitning, af barnets oplevelser og i sidste instans af barnets selv. Hvis barnet all for tidligt må indstille sig på at tilpasse sig til andres krav og fordringer, bliver det fremmed for sine egne oplevelser og følelser med det resultat, at dets egne behov bliver trængt i baggrunden.

Resultatet af fragmenteringen beskriver Winnicott som en splittelse mellem et sandt selv og et falsk selv. Det sande selv, der huser barnets egne følelser og behov, må leve en styggetilværelse i stadig angst for udsteltelse, mens et omvendtstillet falsk selv – en udadvendt facade – der bliver skabt i moderens billede, får en defensiv eller forsvarspræget funktion. Det falske selv – facaden – bliver en rolle, barnet kan spille for at beskytte sig imod tab af forældrenes kærlighed. Når det spiller rollen som det gode barn – det barn, forældrene vil have – får det til gengæld kærlighed og opmærksomhed, men prisen er høj, fordi det sker på bekostning af dets egen følelsesmæssige udvikling – simpelthen for at tilpasse sig

moderens eller faderens behov.

Forhold mellem det sande og det falske selv spiller en stor rolle for forståelsen af de narcissistiske personlighedsforstyrrelser – især som de senere er blevet beskrevet af den populære psykoanalytiker Alice Miller (f. 1923). Menesker med narcissistiske personlighedsforstyrrelser er eksperter i at aflede omgivelserne og tilpasse sig – spille en rolle – for at få opmærksomhed og beundring. Imidlertid står de tilbage med en manglende kontakt med sig selv og en indre tomhedsfølelse, der kan være meget pinagtig (se nærmere i kap. 15).

CASE

Eva er 26 år. Hun er henvist til psykolog, fordi hun er begyndt at skære sig selv i armene, når hun har det skidt. Efter at en kæreste slog op med hende, har hun udviklet et enormt selvhad, og for at straffe sig selv skærer hun sig. Lige så længe hun kan huske, har Eva været to personer. En glad udadvendt pige, som altid er parat til sjov og ballade, og en der ikke duer til noget, som hader sig selv, som er grim og umulig. For at dumpe en indre tomhedsfølelse har Eva siden gymnasiet drukket for meget, opmærksom på, hvordan hun virker på mænd, og har brugt sin seksualitet som en måde at få kontakt og opmærksomhed på. Hendes forældre blev skilt, da hun var fem år. Hun flyttede med moderen og husker en periode, hvor hun hele tiden skulle trøste sin mor – »jeg skulle være den voksne« – og være den søde, dygtige pige, der kunne klare det hele. Den samme rolle havde hun i skolen, hvor hun var populær og dygtig. Næsten lige så længe hun kan huske, har hun haft følelsen af at spille en rolle for at skjule, hvem hun egentlig er.

Winnicotts begreber: Overgangsobjekt, overgangsområde, det sande og det falske selv, »the good-enough mother« og illusion er efterhånden blevet alment accepterede begreber i psykodynamisk teori. Lige så kor-

troveristiske Winnicotts teorier var, da de blev fremsat, lige så alment accepterede er de siden hen blevet.

Margaret Mahler

Margaret Mahler (1897-1985) var oprindelig børnelæge i Wien. Som psykoanalytiker i 1930'ernes Wien blev hun som så mange andre nødt til at rejse til USA. Her arbejdede hun i en årække med børnepsykoser, men opdagede, at man ikke kunne forstå disse uden en sikker viden om normale børn og deres udvikling, specielt det tidlige samspil med moderen. Margaret Mahler står som en lysende skikkelse inden for udviklingspsykologien, og hendes helt specielle metode, som man kan kalde »baby-watching«, har haft afgørende indflydelse på vores viden om den tidlige personlighedsudvikling. I 1959 begyndte hun og hendes medarbejdere at studere en årække mødre og deres spæde børn, der hver dag i en årække opholdt sig i hendes center. Det intensive studium af børnene og deres samspil med moderen er sammenfattet i bogen *Barnets psykiske fødsel*. Mahlers beskrivelse af barnet og dets objekterelationer er blevet kaldt den mest overbevisende vision om den tidlige barndomsiden. Freuds beskrivelse af ødipuskomplekset.

Mahlers udgangspunkt er freudiansk, men hendes fokus er samspillet eller interaktion mellem barn og forældre. Det er ikke i første omgang driftskonflikter, Mahler ser i barnet. Hendes detaljerede iagttagelser peger på det lille barn som et individ, der hele tiden kæmper med to modsatrettede impulser: På den ene side længelen efter uafhængighed og autonomi, på den anden side behovet for at genoplive den omsluttede fusion – symbiosen med moderen – der var dets udgangspunkt.

Mahlers udviklingsteori beskriver perioden fra fødslen til det, hun kalder *separation* (»the good-enough process of splitting« (ca. ved tre årsalderen) – det tidspunkt, hvor barnet psy-

skisk set er »født«, idet det oplever en egen identitet med klare grænser til omverdenen. Separation betyder adskillelse og henviser til bevægelsen ud af symbiosens sammenmelting med moderen, mens individuation betegner den gradvise udvikling af en oplevet identitet med klare grænser mellem selv, kærlighedsobjekterne og verden. Denne proces beskrives af Mahler i en række del-faser, som vi skal gennemgå i det følgende.

Symbiosen

Mahler antog, at barnet i de første uger befinder sig i en autistisk eller selvtilstrækkelig tilstand, hvor det er upåvirket af den ydre verden, hvilket senere forskning har modbevist: Der foregår et aktivt samspil mellem moderen og den nyfødte. Den nyfødte er ikke bare et bundt fysiologiske behov, der reagerer på, men har evne til samspil, aktivitet og menneskelig kontakt.

Mahler fik sine børn ind på centret ved to- til tre månedersalderen. Hendes egentlige teoridannelse starter dog ved tre- til fire- ugersalderen, hvor symbiosen indtræder. Med den nyeste viden kan vi rykke denne fases begyndelse tilbage til fødselsøjeblikket.

I symbiosen oplever barnet sig selv som sammensmeltet med moderen. Symbiose skal ikke forstås som klyngende adfærd eller lignende, selvom ordet er hentet fra biologien. Symbiose er et udtryk for det aller tidligste tanke- og følelsesliv, hvor differencieringen, dvs. den tankemæssige skelnen mellem selvet og moderen ikke har fundet sted. Barnet oplever sig selv og moderen som én person – de to er en fælles helhed. Der er så at sige en fælles »hinde« om mor og barn. Barnet fungerer som om moderen og barnet udgør et almægtigt system, en enhed med en fælles ydre grænse. Når enheden, eller symbiosen, opleves som god, tilfredsstillende og almægtig, er den grundlaget for den første og mest primitive form for tryghed.

Den symbiotiske fase er kritisk for dannelsen af barnets efterfølgende oplevelse af

sig selv og andre. Skal man pege på, hvilke konkrete forhold der indgår i den gode syn-
biøse, er det fx den anning, som både mor
og barn nyder, nærhed og fysisk kontakt, alt
det som indgår i den adfærd, Winnicott har
beskrevet som »holding« og »containing«, at
holde barnet er ikke bare en konkret fore-
teelse, men også en måde at forholde sig
til det på psykisk. Behovet for at holde og
blive holdt om er så grundlæggende, at det
bliver hos os livet igennem. Man kan måske
sige, at elementet fra denne fase genoplevs
i senere forestillelser! Men også når vi er kede
af det.

Symbiosen kan gå skævt, hvis moderen bærer svært ved at udholde den sætte nærhed med barnet og dets afstøttende krav. Det vil hun ikke kunne undgå at vise barnet gennem subtile, ubevidste signaler som ansigtsudtryk, måden at holde barnet på, uberegnelig adfærd osv.

Differentiering

Faesen strækker sig fra ca. femte til 9-10. levemåned og danner indgangen til selvsøparation-individuationen. Barnets hovedopgave her er at skelne mellem sig selv og moderen. Mahler taler om en "udskærmning" fra symbiosen. Forenneelsen af egen krop - kropsbilledet - bliver tydeligere, og barnets smil bliver et specifikt smil til moderen, som barnet undersøger med blikket, munden og hænderne. Efterhånden lærer det, hvad der er mor og ikke-mor. *Fremmedangst* - af og til kaldt *otte-måneders-angst* - vekslende med *nyserighed* og undren over for andre optræder i denne fase. Barnet er mest *nyserigt*, når moderen er inden for rækkevidde. Fra mors knæ er verden spændende at se på - når man er placeret alene på et gulv, er den og fremmede mennesker skræmmende.

Det er vigtigt, at moderen er der, men også at hun støtter barnets forsøg på at komme fri af symbiosen ved at hjælpe det med at opdage omgivelserne, jf. senere.

Øvelsesfasen

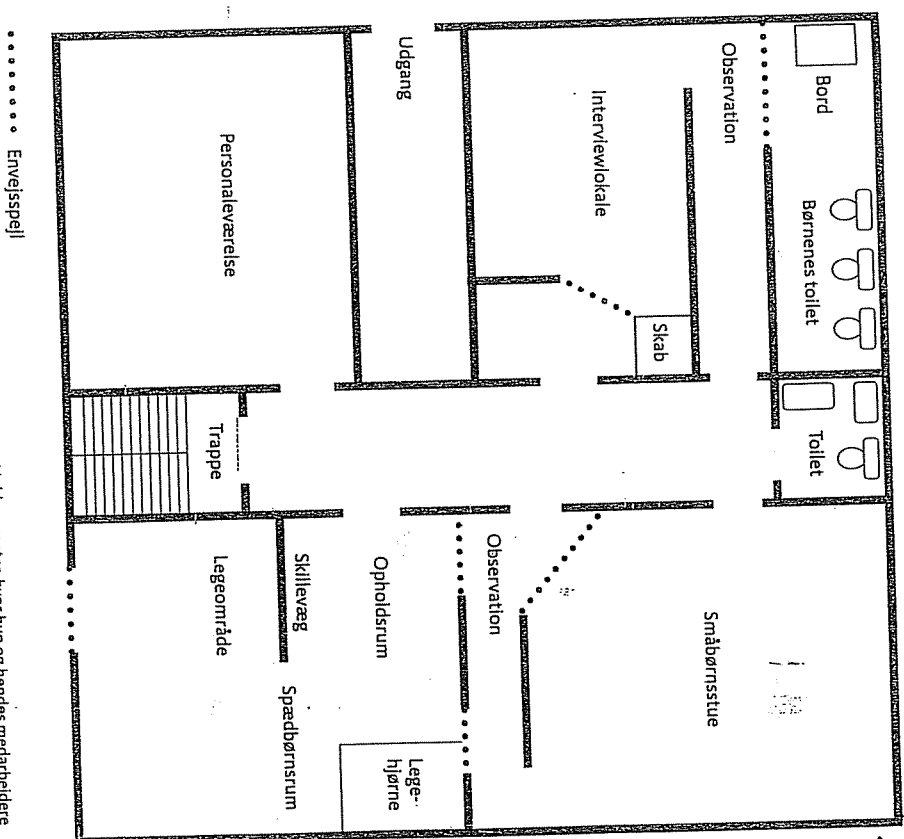
Fasen strækker sig fra ca. 10. til 18. måned og falder sammen med barnets evne til at gå og generelt voksende motoriske aktiviteter. Samtidig får jeg-funktioner som det be-
gyndende sprog og den kognitive udvikling, der nu tager fart, i det hele taget stor betydning for lærvelsen og selvstændighedsudviklingen.

Det centrale i fassen er en blomstrende, opstemt glæde over egen funktion. Barnet på højdepunktet af sin narcissisme – fæsen beskrives som en strålende periode, hvor barnet erobrer verden og føler sig almægtigt eller omnipotent. Barnet har nu etableret et specielt bånd til moderen, og med dette som tryk baggrund begynder det på sin skærlighedsforhold til verden.»

En karakteristisk adfærd er, at barnet ivrigt bevæger sig væk fra modernen, opdraget af hvad der sker omkring det, for med mellemrum at vende tilbage for at få en følelsesmæssig "opranjning". Det er, som om det oprettede tryktheden, og så er det at stred igen Glæden i denne fase stammer fra oplevelsen af bemestring – det at lære at gå er en milepæl – og af at slippe væk fra modernen – til egenfild adskillelse kan tydeligt iagttages i denne fase.

En vis 'neddæmpethed' eller trældens sig ind i sig selv kan desuden optræde med mellemrum. Det optræder, når moderen er fraværende eller optaget af andre ting, og barnet opdager, at modertalvøden fra den tidligere symbiose er borte. Neddæmpetheden forklares med, at barnet ved at vende opmærksomheden indad, forsøger at mætte smerten ved moderens fravær. Et overgangsobjekt, jf. tidligere, kan her hjælpe: sutten, bamsen, sutteflasken.

Påladende er det, at denne neddæmpede adfærd ikke ses hos de børn, der har haft en utilfredsstillende symbiose, der enten var forstyrret eller for langvaag. De vil i stedet bryde ud i desperat gråd. Det er, som om de

Mahlers center, hvor hun og hendes medarbejdere iagttog børnene. Mahler studerede separations- og indvigningsprocessen, og der var derfor lagt vægt på, at mødrene og deres børn kunne være sammen og adskilles i varierende grad. Der var fx kun en halv væg mellem mødrenes opholdsrum og spædbørnenes legeområde. Gennem de fem år, hvor Mahler, placeret på sit sædvanlige sted, kunne forskerne iagttage uden selv at blive bemærket, (Fra: *Børnets psykiske fald*, Hans Reitzels Forlag, 1975).

ikke har fået oprettet nogen muligheder for selvtrøst – de kan ikke i fantasien genoprette den gode enhed – men føler sig helt prisgivet.

Gentilnærmelse

Fasen her strækker sig fra ca. 18. til 24. måned, og i visse tilfælde længere, afhængigt af, dels hvordan de foregående faser er forløbet, dels hvilket forløb geminærtaelsen får.

Engang i andet leveår opdager barnet, at det i virkeligheden er en meget lille person i en meget stor verden. Det får med andre ord en mere realistisk og mindre omgørelstent fornemmelse af sig selv og egen styrke. Måhver kaldes det et emotionel vendepunkt. Med udviklingen af barnets og de kognitive funktioner, såsom spring, rænkning etc., er der sket en tydeligere differentiering i en separation mellem psykens objektforstilling, primært modellen, og selvforstillingen.

Barnet oplever, at moderen ikke altid vil være der eller være i stand til at klare alle dets behov i den nye store verden. Og barnet vil, under indflyd af sine øgede færdigheder, have en noget ambivalent holdning. På samme tid ønsker det at blive forenet med moderen og adskilt fra hende. Det vil træk på og væk fra på én gang.

Maubert taler om en gentilhærmet skitsese. Den optræder hos alle børn, men med forskellig intensitet. Det er vigtigt, at moderen er følelsesmæssigt til rådighed i denne periode, hvor barnet føler sig mindre sikker på sin bevægelser ud i verden. Det har brug for at få sit forhold til moderen og det kendte bekræftet og bekræftet.

Man ser nu, at barnet bejder til moderen for at opnå den styrkende kontakt. Øvelsesfasens relative ubetyrmedthed bliver afløst af et behov for at vide, hvor moderen befinder sig, og af et behov for at dele oplevelser med hende, deraf navnet gentilnarmelse. To karakteristiske adfærdsmønstre ses hos barnet i denne fase – at *skygge* moderen, dvs. følge efter hende eller følge hende med øjnene, og *fare* væk fra hende med den forventning

at hun bærer efter og græber det. Jegge typer adfærd viser et ønske om at blive genforenet med kærlighedsobjektet og en frygt for påny at blive opslugt af det. Jo mindre moden er følelsesmæssigt til rådighed, desto mere besindstomt og desperat vil barnet bejle til hende. Dette kan sluge så meget udviklingsenergi, at der ikke er nok til udviklingen af jegets mange nye funktioner.

Vi ser mange stemningsvæksle i denne fase – hidsigthedensanfald, grædeture, kræse sig ud af de tidligere faaer, og de skiftende stemnings stærke udtryk beskrives som gentilnaermelseskamp. Splitting-mekanismeme er på deres højeste - mor er der er der ikke, hun er helt god - helt ond. Børnet stiller krav om omnipotent herredømme, men med en vis bevidsthed om, at denne tilstand ikke lader sig genoprette. Vi ser de sværeste perioder af separationsangst, og de skiftende krav om nærhed og autonomi er belastende for barnet.

Der er altså tale om et vældigt drama, som det er krævet for både mor og barn at deltage i. Mahler beskriver ikke kun børns, men også møders adfærd og gensvar. Variationsmulighederne er mange og vil påvirke børnene varigt. Nogle mødre nyder symbiosen, men vil derefter gerne have, at børnene bliver voksne med det samme. Andre mødre byder sig ikke om symbiosen, men glæder sig over øvelsesfasen, hvor barnet ikke er så tæt på. Andre igen udstrækker symbiosen, personlighedshinder barnet, så det ikke får det lille puf fremad og tåler mod separation-individuation, eller de forlænger symbiosen for derefter uforberedt at slubbe det fremad. Der er mange andre muligheder, for det går fint – men den indledende fase vil påvirke det senere individuelle forløb af den vanskelige genthamningsfase, der stiller store krav til moders adfærd over for barnet. Hun og hendes psykiske behov spiller i høj grad med i barnets »tæt på – væk fra«-drama.

Mahler peger på, at gentilmærkelsesfasen og den måde, den forløber på, er rødder til

mange senere personlighedsproblemer. Et konkret eksempel på fænsens forløb og dens forbindelse med de tidligere og senere kan ses af følgende eksempel, beskrevet af Mahler (i Barnets psykiske fald):

Barney

Barneys gentilhjælpelsesbehov viste sig meget tidligere end normalt og kom til udtryk med særlig styrke. Årsagerne kunne føres tilbage til den foregående del fase, hvor han meget tidligt blev i stand til at bevæge sig fra sted til sted. Det var den samme dreng, der havde et typisk, men tidligt »kærlighedsforhold til verden«, medens han »vejrede« sig, da han var slem. Men han og elleve måneder, faldt han tit og slog sig, og i slutningen af 11. og 12. måned blev efter lidt, i slutningen af 11. og 12. måned blev han synligt forbløffet over, at moderen ikke var der for at redde ham ud af farlige situationer. Fra han var omkring 11 måneder, begyndte han at græde, hver gang han faldt. I samme udstrækning som han kognitivt blev sig bevidst, at han var adskilt fra moderen, begyndte hans rolige måde at tage stød og slag på at forsvinde.

I den alder, hvor gentilnærrelse hører til, så man hos ham, endda i påfaldende udfjor- det stilk modsatte af »skyggen«. Han ud- drede moderen ved at fare væk. Ideel, han tilids- fuldt (og ganske med rette) ventede, at hun ville løbe efter ham og gribe ham i sine arme, så at den fysiske adskillelse opbrævedes for en kort stund. Moderen reagerede stadig »vold- sommere på den farefulde adfærd, så at hun i en tid var bange for, at hun ikke kunne hamle op med Barneys »svovelmød«. Hun vekslede så mellem at holde fast på Barney og af ren og skær udmattelse at slække på sin sædvanlige årvægenhed over for hans behov og indstilling til hans signaler. Enten for hun ved enhver lejlighed hen til ham, om han så havde behov for hende eller ej, eller hun holdt sig væk, når han virkeligt havde brug for hende. Med andre ord blev den umiddelbare hjælp fra hende nu og da uberegnelig. Forskyrrelsen af deres rela- tion i denne periode var imidlertid ikke fuld- stændig; den førte ikke til, at Barney nærede

fjendtlighed, eller at hans objektivtans blev opsplittet, ej heller til foregået ambivalens. Der var mange positive træk i Barneys gentinnærmissesfase. "It tog han alt inden for rækkevidde med hen til sin moder og lagde det i hendes skød; han kunne stå roligt ved siden af hende og lægge spillespil i hendes skød, mens hun hjalp ham, eller se i billedbøger sammen med hende. Forholdet mellem Barney og hans moder blev mere varmt; tilfredsstillende ved indgangen til den fjerde delfase (konsolidering af individualitet og objektkonstans), da han blev et sålmodigt, velfungerende og – inden for normale grænser – mere stilfældende barn. Vi betragtede Barneys overdrevene lyst til at "fare væk", da han var i gentinnærmissesfase, som et resultat af den meget tidlige modning af hans evne til at bevæge sig rundt, der indtrådte i øvelsesfasen. På det tidspunkt havde han måttet se i øjnene, at han var fysisk adskilt fra moderen, inden hans emotionelle og intellektuelle funktioner havde gjort ham rede til at klare dette. Individualitetens udviklingsforløb slæbte efter separationsfænen. Følgelig kunne han ikke bedømme risikoen. Ved sine hurtige bevægelser rigtigt. En gruppe overdeteminerende faktorer førte senere til, at hans tilhøjelighed til at komme ud for ulykker konsolideredes til et varligt personlighedsstræk. Oprindelsen til det trætte lå påviseligt i den manglende udviklingsbalance i anden og tredje delfase. (Øvelses- og gentinnærmissesfaserne var temmelig sammenblandede i Barneys tilfælde). En yderligere vigtig faktor, der bidrog til Barneys "faren væk" fra moderen, var hans meget tidlige identificering med og spejlen sig i faderen, der var genstand for en veritabel helhedsfølelse fra drengens side.

Barnes fik lov til at se på, at beundre og til tider deltage i deres faders højst krævede atletiske øvelser.

Konsolidering af individualitet og emotionel objektkonstans

Fasen her strækker sig fra ca. to til tre år. Barnets hovedopgave nu er 1) at opnå en fast, i visse henseender livslang individua-

livet og 2) at nå frem til en vis grad af objektkonstans, dvs. en opnåelse af et fast, positivt besat indre billede af moderen.

I denne periode opnår barnet en konstant fornemmelse af individuel eksistens. Strikket til en bestemt forvarssstruktur og måder at klare individuelle problemer på er taget, og det fortsætter resten af livet. Konsistentheden ligger også helt fast; den første fornemmelse af at tilhøre et køn indtræder endog langt tidligere. Mahler nævner kønnets betydning i skidtingerne af konkrete børn. Men at udele sikre og generelle regler for kønsbetonet adfærd er vanskeligt, fordi det sjældent er muligt fuldstændigt at afgøre, om bestemte typer adfærd er udtryk for almenne udviklingsvægelser, eller om de er et resultat af den specifikke psykosociale konstellation, et bestemt barn vokser op i.

Beskrivelsen af denne sidste fase i separation-individuationen er mindre generel end beskrivelsen af de tidligere faser. Mahler og hendes medarbejdere opdagede, at fra ca. 22. måned havde alle de undersøgte børn opnået så megen individualitet, at det var vanskeligt at beskrive børns udvikling alment og som gennemløbende et fælles mønster:

Ved det tredje år forekommer der i ethvert barns liv en særlig konstellation, som er et resultat af den måde, hvorpå det hidtil har oplevet moderens personlighed som mere eller mindre optimalt indflydende, oplevet de moderske evner, som det reagerer på. Denne reaktion breder sig til faderen og til familiens hele psykosociale konstellation. Reaktionen er under stærk indflydelse af tilfældige, men til tider skæbnesvangre hændelser som sygdom, operationer, ulykke, separationer fra moderen eller faderen, altså ydre oplevelser. Tilfældige begivenheder af denne art former på en måde ethvert barns skæbne og er det materiale, hvorefter der dannes uendeligt skiftende, men også uendeligt genopbyggende temaer og opgaver i dette særlige menneskes liv.

Mahler skildrer i sit og sine medarbejders formative hovedværk en række børn hver for sig. Der tages udgangspunkt i den sidste fase, men børnenes individuelle vej dertil i de tidligere faser vises. Disse udviklingsbeskrivelser er spændende som romaner og kan anbefales som konkrete eksempler på, hvordan de forskellige faser ytrer sig og holder deres påvirkning under indtryk af de særlige begivenheder, hvert barn kommer ud for. De fortæller historien om det afgørende samspil mellem mor og barn og påviser, hvordan omgivelserne efterhånden inddrages i dette kraftfelt. Mahlers begreber viser sig overordentligt anvendelige til at ordne iagttagelserne af børn. Faktisk kan man ved at læse Mahler lære at observere - og ikke bare teoretisere!

Mahler er en virkelig baby-watcher. Med sit skarpe blik har hun givet os en nøgle til forståelse af det nul-til-treårige barns komplekse, rige og dramatiske indre liv, hvis specifikke udformning danner grundlaget for hele det videre livsforløb.

Daniel N. Stern - barnets interpersonelle univers

Daniel N. Stern (f. 1934) er utvivlsomt vor tids mest originale og indflydelsesrige forsker i spædbarns udvikling. Hans observationer og teorier har vendt op og ned på hævdundne antagelser om spædbarnets indre liv, og en af hans konklusioner er, at spædbarnet oplever langt mere nuanceret og faktisk kan meget mere end hidtil antaget.

Som barn lå Daniel Stern meget på hospitalet, hvilket kan selv måles, har udydlet hans evne til at betragte og observere det ikke-sproglige. For at forstå den anden mening måtte han registrere alt det, der skete omkring ham - en egenskab, der siden har præget hans forskning og faglige udvalgt. Stern er psykiater og uddannet som psykoanalytiker i USA. Han arbejder nu i Schweiz med behandling af og forskning i det spæde barns psykiske liv.

I den klassiske udviklingspsykologi eksisterede der så at sige to forskellige børn. Vi har det observerede barn, som vi kender fra fx Mahler og andre baby-watchers, der registrerer barnets adfærd, mens det foregår, og vi har det kliniske barn, der er påstået på baggrund af konstruktioner i psykodynamiske teorier. Her er opfattelsen af barnet blevet til ved, at man har sluttet fra den vokses problemer og erindringer til barnets udvikling. Man er altså gået baglæns.

Under sin psykoanalytiske uddannelse blev Stern slået af, hvor forskellige de to børn ser ud - han havde lært ved at genkende det kliniske barns sin direkte kontakt med spædbørnene. Tidligere har man også været interesseret i empirisk, dvs. ad erfaringens vej, at undersøge, hvad der egentlig sker i spædbarnet, men mange af de undersøgelser er skændet på, at barnet ikke har været i stand til at svare på de spørgsmål, man ønskede at stille det. Man havde masser af gode spørgsmål, men hvordan skulle det sprogløse spædbarn besvare dem?

Revolutionen i spædbarnsforskningen, der har fundet sted i de sidste 20 år, har bestået i at vende opmærksomheden imod barnet og undersøge, hvad der i den adfærd kunne tjene som svar. Fx ved målt, at spædbarnet er i stand til at dreje hovedet fra side til side, når det ligger ned. Denne observation kan bruges til at få svar på spørgsmålet: Kan et nyfødt spædbarn kende lugtet af sin mors mælk? Vedt at bringe moderens bh fugtet med hendes mælk på den ene side og en anden kvinnes bh fugtet med denne mælk på den anden side af barnets hoved, fandt man ud af, at den nyfødte med pålidelig sikkerhed vander ansigtet mod sin egen mors bh - uanset hvor den blev placeret. Svaret på spørgsmålet er bekræftende. Barnet er i stand til at stæbne sin egen mors mælk fra evanden kvindes.

Ved empiriske undersøgelser af denne art og med gedigen psykodynamisk indsigt er det lykkedes Stern og hans medarbejdere at kaste nyt lys over barnets selvoplevelse og

relation til andre mennesker i den aller tidlige udvikling. Sterns forskning viser, at det normale spædbarn er dybt engageret, uafhængt og socialt allerede fra fødslen. Derfor vil vi følge det lille barns udvikling trin for trin, som det ser ud i verdens beskrivelse. Vi kan imidlertid kun anføre en brøkdelen af de fascinerende observationer, der ligger til grund for hans teori.

Barnets udvikling af selv og relationsdomæne

Det, der står i fokus hos Stern er udviklingen af barnets selvopfattelse eller selvopnemmelse. Derfor har tæt forbindelse med barnets måde at relatere sig til andre mennesker på - altså relationsmønstre, som Stern kalder det. Derfor frem finder for selv og tilsvarende relationsmønstre, der udvikles i en bestemt rækkefølge, men aldrig forsvinder. De vedbærer at være aktive livet ud.

Det gryende selv, 2 mdr.

Den nyeste spædbarnsforskning, og deriblandt Sterns egne dokumenterer, at det helt spæde barn oprindelig sig meget udforskende og aktivt til sin omgivelser. Det ser ganske godt, kald opfattelse af firtanter i rummet, og bevidst om forskellige farver, former og styrker. En vis styrke er stimulerende. Sharp sollys væk fra for stærkt (dvs. overstimulerende, og barnet vil dreje hovedet væk), mens en lamptændt i dagslys vil være for svag til at få opmærksomhed. En solplet på væggen vil derimod virke fascinerende med sin afgrænsning mod baggrunden. Barnet undersøger aktivt lysets styrke, dets farve, bevægelse.

Ydermere kan barnet overskue sin sans til evenden. Hvis man lader spædbarnet sutte på en genstand (fx en nubret sut) med blik for øjnene og derefter tager blikket af og viser det den samme genstand ved siden af en anden, der er lidt forskellig, vil barnet lægge længere på og gentende den gensind, det har suttet på: den nubrede sut. Spæd-

Disse tilknytningsmønstre synes at være stabile, idet man stort set har kunnet genfinde samme mønstre ved undersøgelser af børnene senere i deres liv. Her har man brugt en test, som hedder *Adult Attachment Interview*, der med ret stor præcision undersøger tilknytningsmønstre og indre arbejdsmodeller. Man har undersøgt børnene i seksårsalderen og i 17-årsalderen, og det ser sig, at de tidlige tilknytningsmønstre genfindes i deres parforhold som voksne. Der er endvidere fundet en transgenerational effekt af tilknytningsmønstrene, idet det er en nært sammenhæng mellem mødres beskrivelser af forholdet til egne forældre og det tilknytningsmønster, som udvikles hos deres egne børn – altså det, som Stern beskriver i sin bog *Moderkæbskæftelsen*. Fx har man observeret, at mødre, der har været udsat for omsorgssvigt som børn, ofte selv viderefører de uhenstemsomme, sige opdragelsesmønstre og udsætter deres egne børn for omsorgssvigt. Omvendt betyder det, at mødre, der selv har haft en god og tryk relation til deres forældre, vil sandsynligvis dette mønster over for deres egne børn.

Man har fremført, at de forskellige tilknytningsmønstre ikke blot rager noget om barnets tilknytningsmønstre senere i livet, men også noget om, hvordan de i øvrigt udvikler sig psykisk.

Sikkert tilknyttede børn har større selvtilid, jeg-styrke og uafhængighed end angstreligt tilknyttede børn. De er mere tilbøjelige til at åbne i konfiden, og de er mere nyferrige og har større evne til problemløsning.

Børn med en angstrelig, afvisende tilknytning bliver senere følelsesmæssigt isolerede, fjendtlige og opmærksomhedskrævende. De har lavt selvværd og er tilbøjelige til at afvise andre. Deres fantasiniveau er lavt, og fantasilegene færre end hos sikkert tilknyttede børn. I forhold til de sikkert tilknyttede, der vil søge hjælp, hvis de møder problemer, så vil det angstreligt afvisende tilknyttede barn ofte isolere sig og undlade at søge hjælp.

De angstrelig ambivalent tilknyttede børn beskrives som anspændte, impulsive og let frustreerbare, samtidig med at de er passive og hjælpeløse.

Konfliktsenerne af en angstrelig disorganiseret tilknytning er ikke så godt undersøgt. Det fremstår imidlertid, at mange unge med adfærdsforstyrrelser og svækket struktur af deres adfærd har tilknytningsmønstre. Endvidere påstår det, at de børn, der har en afvisende eller ambivalent tilknytning, har en adfærd, der provokerer andre og får dem til at reagere på en måde, der bekræfter og forstærker deres indre arbejdsmodeller. Det kan være de børn, der laver ballade i skolen eller har en social adfærd. Andres reaktioner på dem vil forstærke deres grundopfattelse, nemlig at de bliver afvist.

De sammenhænge, vi har beskrevet ovenfor, kan måske se lidt skematiske ud. Imidlertid er der mange reparaturer, dvs. genopbygninger, mekanismer i det ambivalente livssammenhæng, og der er også mulighed for sammen med en psykolog at få barnet til at indre arbejdsmodeller, således at samspillet med andre bliver bedre og lærer mere identitetskonsoliderende.

Kønsidentitet og kønsroller

Et tema, som spiller en stor rolle for enhver, og som derfor udgør en vigtig del af personlighedens fundament, er spørgsmålet om køn. Vi har kun sporadisk berørt det ovenfor, men vil udfolde det mere her.

Der er en stående diskussion om, hvad der er vigtigt – arv eller miljø – når det handler om udvikling af kønsidentitet, der kan defineres som en persons opfattelse af sig selv som køn. Indtil for få år siden antog man, at miljøet spillede den helt afgørende rolle. John Money (f. 1921), der engang var en meget indflydelsesrig amerikansk psykolog og forsker i kønsudvikling, havde den grundantagelse, at vi ved fødslen psyko-

sekuelst er kønsneutrale, hvilket principielt skulle betyde, at vi kan udvikle os feminint eller maskulint alt efter omgivelsernes reaktioner på os. Det afgørende efter Moneys opfattelse er ikke biologien – de hormoner eller kromosomer, som barnet har – men det køn, barnet får tildelt ved fødslen, og dette afhænger sædvanligvis af barnets kønsorganer. Denne holdning har haft en stor betydning for behandling af børn med tvetydige eller beskadigede kønsorganer (fx hermafroditter eller interseksualiteter, som de kaldes i dag). Udslagsgivende for tildeling af køn har været muligheden for at skabe et naturligt udseende af kønsorganer – og det har oftest været kvindeligt. Det er lettere at have noget, der ligner kvindelige kønsorganer end mandlige. Money indtager hermed et ekstremt standpunkt, hvor han prioriterer miljøets betydning over biologiens.

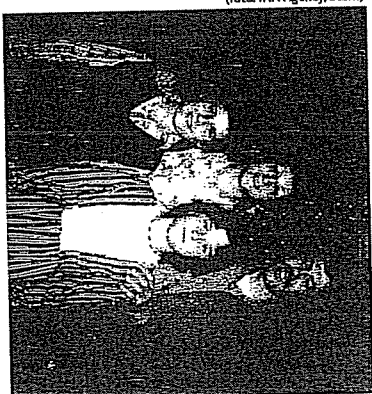
Imidlertid har følgende case for alvor sat spørgsmålet ved hans grundantagelse:

Bruce/Brenda

Under en rutinemæssig omskæring i 1966 mistede den ene af to ofte måneder gamle tvillinger sin penis. På grund af en fejl ved det apparatur, der blev brugt ved omskæringen, var hans penis blevet brændt af, og hans forældre var forstående nok rædselsslagne. De konsulterede den fremtrædende kønsforsker John Money på Johns Hopkins Hospital i Baltimore og fik det råd at lade resten af penis amputere, tilदानne kvindelige kønsorganer og opdrage barnet som en pige. Ved puberteten skulle barnet have nogle korrigerende operationer samt kvindelige kønshormoner (østrogener), der ville udvikle bryster og kvindelige former. Bruce blev derfor opdraget som pigen Brenda med pigelægetøj, kjoler og fra det 12. år kvindelige kønshormoner.

John Money så dette som naturens eget eksperiment. Han havde ikke tidligere behandlet et barn født med normale kønsorganer – han havde kun haft børn med tvetydige kønsorganer som patienter. Nu fik han pludselig mulighed for at teste sin grundantagelse og

(foto: INA Agency, Stern)

Bruce/Brenda (forrest th.) og familien i midten af 1970'erne.

(foto: INA Agency, Stern)

Tvillingerne i maj 1980. Bruce/Brenda (tv.) har skiftet navn til David og står frem som dreng for første gang.

endda have den raske tvilling Brian som en perfekt kontrol. Money fulgte løbende Brendas udvikling og har verden over på konferencer fortalt om »sine tvillinger«. Alle troede, at det gik, som det skulle – at Brenda udviklede sig som en pige. Men så enkelt var det ikke.

Afsløringen kom i 1997, hvor biologen Milton Diamond offentliggjorde en videnskabelig artikel om Bruce/Brenda. Her blev det klart, at han/hun hele sit liv havde oplevet sig selv som en dreng. Han blev ved med at gå og bevæge sig som en dreng, lege som en dreng og tænke som en dreng. Gennem hele sin barndom blev han/hun hånet, drillet og holdt uden for både pigernes og drengenes verden. Han var konstant forvirret og deprimeret over sit liv. Han fik til sidst fjernet sine bryster, tilkannet en ny penis og levede som mand, indtil han i 2003 begik selvmord.

(foto: Scanpix, Reuters)

Det centrale i denne case, som skulle »bevise« Money's grundantagelse – at miljøet og opdragelsen er det vigtigste i udvikling af kønsidentiteten – er, at man ikke kan ignorere naturen (læs: biologien). Det kunne således ligne en ironisk pointe, at det eksperiment, som skulle bruges til at vise verden, at opdragelsen er det vigtigste i kønsidentitetsudviklingen faktisk viste det modsatte, nemlig at biologien spiller en helt afgørende rolle.

Man kan imidlertid heller ikke slutte, at biologien og arven er alt. Under normale omstændigheder er kønsidentitetsudviklingen et produkt af både arv og miljø. En undersøgelse har vist, at 80 procent af de første spørgsmål og kommentarer vedrørende det nyfødte barn handler om dets køn: »Er det en pige eller en dreng?«. Kønsbestemmelsen ved fødslen er blot det første skridt i en livslang kønsocialisering, som ikke blot påvirker barnets kønsidentitet, men også dets kønsrolle.

Oftest er der et sammenfald mellem det biologiske køn og kønsidentiteten, men sådan er det ikke altid. Der kan være et misforhold, fx ved transseksualitet, hvor der ikke er påviselige biologiske afvigelser, men en oplevelse af at »være blevet født i den forkerte krop«. Under normale omstændigheder udvikles kønsidentiteten ved forældrenes bevidste og ubevidste samspil med det lille barn. Forældrenes reaktioner over for barnet er afhængige af dets køn – et køn, som mange forældre med moderne scaningsmetoder ofte er klar over ved fødslen og i hvert fald erkender ved fødselsøjeblikket.

Allerede i 12-månedersalderen er barnet i stand til at skelne mellem kønnene, når det gælder voksne, men barnets egen kønsidentitet (*core gender identity*) grundlægges først, når det er omkring et og et halvt. Dette betyder, at den basale kønsidentitet under normale omstændigheder er fastlagt på dette tidspunkt, og når barnet er omkring fem år,

er det såvel psykosocialt som kognitivt og emotionelt ufravigeligt forankret i sin kønsidentitet (*gender constancy*), hvilket svarer til den alder, hvor ødipuskomplekset viser sig (jf. s. 42). I denne periode identificerer barnet sig med forældrefiguren af samme køn og identificerer sig dermed i vid udstrækning med en kulturelt formet kønsrolle: en »rigtig mand« eller en »rigtig kvinde. Konsolideringen af barnets kønsidentitet foregår gennem dets navn, de farver det klædes i, det legetøj det får, og omgivelsernes reaktioner. Navne og farver har køn i den forstand, at piger i vores kultur klædes i lyserødt, mens drenge klædes i lyseblåt som små.

Piger leger mor-far-børn, og drenge leger med biler og våben, hvilket er med til at forme deres kønsidentitet, men meget tyder på, som vi har beskrevet ovenfor, at der også er en biologisk faktor. Drengenes interesse for teknik og vilde lege og pigers for dukker og samvær i hyggeklubben har formodentlig også et hormonelt grundlag. Men uanset hvad, så spiller omgivelsernes reaktioner en stor rolle, hvilket fremgår af følgende undersøgelse, der viser, at fortolkningen af barnets adfærd er påvirket af omgivelsernes opfattelse af barnets køn. I en undersøgelse blev videoklip af et 22 måneders gammelt barn forevist en gruppe medicin- og psykologisterende. Hvis iagttagerne troede, at barnet var en pige, blev dets adfærd fortolket som feminin, og omvendt, hvis iagttagerne troede, at barnet var en dreng, blev dets adfærd klassificeret som maskulin. Hvis det var sikret i en familie, ville fortolkningen ulikartligt resultere i en forstærkning af barnets adfærd, således at pigelege blev opfattet som positivt hos piger og drengelige som positivt hos drenge. Omvendt ville modsat kønnet adfærd blive opfattet som negativt og dermed søgt hæmmet.

Kønsrolle kan defineres som den adfærd eller det udeende, som i en given kultur bliver opfattet som henholdsvis maskulint eller feminint. I dag er der den vide ramme for, hvad en pige eller en dreng kan »tillade« sig.

En pige eller kvinde kan gå i cowboybukser og blive både kranfører og minister, uden at det opfattes som værende i modstrid med den gangse kønsrolle, og omvendt kan en mand i dag være sygeplejerske eller pædagog, uden at der går skår i hans maskuline kønsrolle. Sådan var det ikke før 1970'erne – eller i mere traditionelle kulturer. Kulturen afstikker således rammerne for, hvad der er henholdsvis et maskulint og et feminint adfærdsmønster, og indlæring af kønsrollerne foregår dels via identifikation med forældrene, dels via medier og gennem betydningssfulde andre omkring barnet og den unge.

Opsummering

De her behandlede teorier om personlighetsudvikling falder under den brede hat, vi kalder psykoanalyse. Man kalder dem også for psykodynamiske teorier. Der er væsentlige forskelle i de teorier, vi har redegjort for, selvom de måske fortæller sig lidt i den korte behandling, der har været muligt. Teoriene kan ses som det forløbende, der fremgår på noget forskelligt.

Den klassiske freudianiske teori (Freud m.fl.) betoner drengens eller lidoens omvekslinger mellem de intrapsydiske instanser, dvs. det ego og overjeg et.

Ego-psykologien (Erikson m.fl.) fokuserer på jeg's rolle, identitetsdannelse og inddividets kognitive bearbejdning og specifikke forsvarsmekanismer.

Objektrelationsteori (Klein (se kap. 8, familiens psykologi), Winnicott, Mahler m.fl.) fokuserer på samspillet mellem individet og de betydningssfulde andre. Det antages, at personlighedens byggesten er indvirkningen af billedet af objektet, i første omgang moderen.

Sterns teorier fokuserer på selvs udvikling og samspillet med moderen. Selvs forståelse som den totale psykiske struktur eller personlighed. Drivkraften bag barnets ud-